

בבא מציעא טו: 'אמר רב פפא: האי אסמכתא... אשכחיה דקא שתי שכרא קני...' ע"ז לא: 'רב פפא מפיין ליה (השכר) אבבא דחנותא ושת'.
 וכן מצינו לרב פפא כמה מאמרים בעניני תמרים, [שמהם הופק השיכר אצלם]; כריתות יד. 'רב פפא אמר כגון דמלייא בתמרי'.
 יומא עט: 'תרי קבי דתמרי חד קבא דקשיבא וטריח'.
 מועד קטן י: 'אמר רב פפא להתיר לייבש תמרים במועד כדי שלא יתליעו.

דף ט

'ואמאי ספק ספיקא הוא...' – אעפ"י שספק סוטה עשאתו תורה כודאי, ולכך כל מקום שאתה יכול להרבות ספקות וספקי ספקות ברשות היחיד טמא (טהרות ו, ד) – לא נאמר דין זה אלא בקינוי, בזה גזרת הכתוב שהסתירה אוסרתה וספיקה כודאה, אבל ללא קינוי אין ספק זנות נידון כודאי. [וכן מבואר בתוס' שחזקה מועילה כאן להתיר – מה שאינה מועילה בשאר מקומות בהם הספק כודאי]. (ע' בחדושי הגר"ח על הרמב"ם – יבום ו, יט. וע' בשטמ"ק שו"ת מהרי"א הלוי ח"ב קסא; [ובשו"ת אחיעזר ח"א ז, ז-ח].
 מה שמוכח מהתוס' ששייך להעמידנה על חזקת כשרות גם באשת כהן, ואין אומרים מעלה עשו ביוחסין (וכדלהלן יד) – יש מי שכתב הטעם לפי שאינו איסור ברור אלא משום 'שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא' (עפ"י הפלאה). וי"א משום שאין אומרים מעלה ליוחסין באשה נשואה, להוציאה מבעלה. ע' באגרות משה אה"ע ח"א כד).

– על המבואר בדברי התוס' כאן, שכל ספק אחד מן הספקות אינו שקול אלא הצד להתיר הוא מיעוט לעומת רוב, אינו מצטרף ל'ספק ספקא' [מלבד אם הוא 'רוב דרבנן' שהקלו בו בספק ספקא] – ע' בספר פני יהושע (כאן ובקונטרס אחרון) שרצה לומר שלפי הטעם שכתב הרשב"א בדין 'ספק ספקא' שהוא משום 'רוב' [כי רוב צדדים להתיר], אפילו ספק שאינו שקול בדין הוא שיעטרף לספק האחר, כי סוף סוף הוא משה את הכף ויוצר 'רוב' מול 'מיעוט'. אלא שהתוס' סוברים שמיעוט כלפי רוב כמאן דליתא, הלכך אין מועיל המיעוט להצטרף לספק אחר. ותלה זאת במחלוקת רבי מאיר וחכמים אם אומרים 'סמוך מיעוטא לחזקה' או המיעוט נידון כמי שאינו.

ובספר שב שמעתא (א, יח) האריך לבאר ולהוכיח כדברי התוס' (וע' גם בתרומת הדשן (קצא) שנקט בפשטות כהתוס'), ודן לחלק בין נידון דין ובין נידון ספק-ספקא העומד מול חזקה, ששם יש לומר שהס'ם עדיף, כי שני הספקות מתנגדים לחזקה, ואינו דומה לנידונו שה'רוב' בא מול ספק אחד והוא מכריעו, ולא נשאר אלא ספק אחד, הלכך יש להחמיר. (עוד בדין ספק-ספקא נגד חזקה – ע' בשו"ת הגרעק"א לו; ש"ך ופרי מגדים יו"ד קי; הגהות ברוך טעם).

עוד חילק (על פי דברי הריב"ש בתשובה שעא) בין ספקות שהם שקולים מצד טבעו של עולם, כגון מחצה זכרים מחצה נקבות, שאז מועילה הצטרפות של ספק שאינו שקול, שהרי על ידי אותו ספק נהפך המחצה לרוב מול מיעוט, והרי כאן דין רוב ממש. משא"כ ספק שאינו מחצה על מחצה במציאות אלא רק מבחינת האפשרויות [כגון בענינינו, ספק תחתיו ספק אינו תחתיו] – ספק כזה אינו מועיל להצטרף עם ספק שאינו שקול, שהרי גם בצירוף הספק האחר אין בהכרח רוב אמיתי מול מיעוט, [כגון כאן, אף אם נאמר סמוך מיעוטא דאונס לאין תחתיו, עדיין אין ודאות מוחלטת שתחתיו ברצון הוא מיעוט במציאות]. וכן כיוון לחילוק זה בשו"ת פרי יצחק (ח"א לב). [והוסיף שאפילו במיעוטא דמיעוטא שאינו שכיח, אעפ"כ מצטרף לספק השקול שבטבעו של עולם, לעשות 'רוב'. אך כשאין הספק שקול מצד טבעו של עולם, יתכן שאפילו לפי הדעה המובאת בפני-יהושע אין להתחשב במיעוטא דמיעוטא להצטרף לספק].

וע"ע: שו"ת אחיעזר ח"ב ת, יא; חדושי הגרז"ר בנגיס ח"א נ, ד.

על יתר דברי התוס' [ובדין ספק ספקא להוציא ממון] – ע' באריכות בפני יהושע ורעק"א; ריטב"א (ע"ב ד"ה אמר); שב שמעתא א, יט-כד; ד, טז; 'תקפו כהן' להש"ך; רש"ש ב"ב קעג. 'חדושי הגר"ח על הש"ס'; אור לציון ח"א יו"ד א.

עוד כתבו התוס' שספק ספקא משם אחד אינו 'ספק ספקא'. וכן פסק הש"ך (י"ד קי כללי ספק ספקא, יא), וכמה מהאחרונים חולקים עליו. וכתב הפרי-מגדים שבהפסד מרובה אולי יש לסמוך עליהם. וע"ע בחדושי רבנו דוד פסחים ט: שו"ת רעק"א קנח ד"ה אבל; הגהות הג"ר משה סופר כאן, בסוף המסכת; (שאג"א ז); אחיעזר ח"א לה, ב; אורח משפט מד; שבט הלוי ח"א מט.

'מאי קמ"ל תנינא האומר לאשה קדשתך...' – אף על פי ששם הוא איסור ודאי לפי דבריו, וכאן אף אם פתח פתוח מצא כדבריו אינו אלא ספק-איסור, כי שמא היה זה באונס או אינו תחתיו – נקטה הגמרא כדבר פשוט שאם אומרים 'שויא אנפשיה חתיכא דאיסורא' באיסור ודאי, הכי נמי אומרים מספק. ומכאן (ומעוד מקומות) הוכיח הנודע-ביהודה (תנינא אה"ע כג) שדין זה הוא מדאורייתא, כי אם אינו אלא מדרבנן (ומטעם נדר, אך כיון שלא אמרו בלשון נדר אין זה נדר גמור אלא מדרבנן. כן פירש החקרי-לב י"ד ב) – הלא היה בדין שיהא מותר, משום ספק דרבנן לקולא, ועכ"פ ודאי היה צורך להשמיענו שאף בספק אסור.

עוד בענין זה ובכללות דין 'שויא אנפשיה חתיכא דאיסורא', בהלכותיו ובטעמיו – בקצות החשן לד סק"ד; שו"ת אור לצינן ח"א אה"ע א ב; אגרות משה אה"ע ח"א יד.

'מהו דתימא התם דודאי קים ליה אבל הכא מיקם הוא דלא קים ליה, קמ"ל' – קמשמע לן שודאי קים ליה ולכך נאמן לאוסרה עליו, [אבל במקום דלא קים ליה, אין אומרים 'שויא אנפשיה חתיכא דאיסורא']. ואין לפרש קמשמע לן שאעפ"י דלא קים ליה נאמן לאוסרה עליו – שכן משמע בהמשך הסוגיא (י). שכל שלא קים ליה אינו נאמן. וגם מהלשון משמע כן, ממה שלא אמרו 'מהו דתימא הכא דלא קים ליה לא, קמ"ל'. (עפ"י תשובת הגר"ד אופנהיים, נדפסה בסוף שו"ת חות יאיר ד"ה מיהא מה. וכן מובא שם בתוך השו"ת בס"י קסו – דלא כמוש"כ הר"י לבית לוי. וע"ע בשיטה מקובצת; אגרות משה אה"ע ח"א כד, ג).

'אלא הכי קאמר אין האשה נאסרת על בעלה בעד אחד... וקינאי וסתירה אפילו בעד אחד נמי... וכי תימא מעשה שהיה מפני מה לא אסרה – התם אונס הוה' – ויש לבאר לפי זה מהו שאמר רבי אלעזר 'כמעשה שהיה'. ופירש מהרש"ל שממעשה שהיה למדנו שבאונס אין האשה נאסרת על בעלה. וקשה, הלא זאת למדנו ממה שנאמר בתורה והיא לא נתפשה – הא נתפשה מותרת. ועוד, מה זה שייך לקינאי וסתירה.

ויש לפרש שבלא קינאי וסתירה נאמנת האשה לומר אנוסה הייתי [וכבר נחלקו הדעות בדבר (ע' פתחי תשובה אה"ע סח) אך כך נראה בשיטת רש"י], אבל לאחר קינאי וסתירה אינה נאמנת. וזהו שהביא ממעשה שהיה, שאעפ"י שלא נודע אם היה באונס, אעפ"י נאמנת לומר כן. (עפ"י משיב דבר ח"ד טז. שיטות הראשונים והאחרונים בענין נאמנות האשה לומר נאנסתי – ע' בפירוט בשו"ת עזרת כהן (ח). והורה שם למעשה כרוב הפוסקים להתיר).

ז'פתח פתוח כשני עדים דמי' – כלומר, כעדים שראו בעילה ואין יודעים אם ברצון או באונס וכד' – שמועילה עדותם להרע את חזקת כשרותה ולאסרה על בעלה מספק. (עפ"י שיטמ"ק; אחיעזר ח"א ז, ט).

'מעשה שהיה מפני מה לא אסרה' – כתב רש"י: שהרי עדים הרבה ידעו. והתוס' חלקו, שהרי לא ראו את המעשה עצמו. ויש ליישב בפשיטות שבזה שנתעברה הרי עדים לפנינו. ולא היה מקום לתלות שהיא מעוברת מאוריה קודם צאתו למלחמה – כדמוכח מהשתדלת דוד שאוריה יבוא, כדי לתלות בו. אך יש להקשות לשם מה הוצרך רש"י לזאת, הלא אפילו ללא עדים אסרה על דוד שהרי הוא בעצמו יודע שנבעלה [וכמו שפירשו התוס']. וצריך לומר שללא עדים כיון שאינה נאסרת על הבעל, אינה

אסורה על הבעל, אבל כיון שנתעברה ונאסרה על אוריה ממילא נאסרה על דוד. (משיב דבר ח"ד טז. וכן כתב הרש"ש כאן, והסיק ז"ל להורות כן הלכה למעשה).
ואולם כבר כתב הרא"ש בתשובה (לב, טו. מובא בב"י יא), שכל שיודע הבעל בעצמו שבא עליה, אסורה עליו גם כשאין עדים בדבר. וכן מבואר בבית שמואל (יא סק"ג). [ואינו דומה לאונס שהיות ומותרת לבעל מותרת לבעל, כי כאן לפי האמת שנבעלה הרי אסורה לבעלה, אלא שאין לנו הוכחה על כך אבל הבעל שיודע – אסור]. וכבר תמה בשו"ת רב פעלים (ח"א אה"ע ט) על מהרי"ש שנטוון (שואל ומשיב ח"ד עו) והחת"ס (אה"ע כו) שנקטו בכגון זה להתיר. וכן תמה בשו"ת אגרות משה (אה"ע יד) על הרש"ש. [וע' גם אחיעזר ח"א סוס"י ח]. ואולם לפי האמור יש סיוע לדעה זו מפרש"י.

'התם אונס הוה. ואיבעית אימא...'. – מבואר כאן שאשת ישראל הנבעלת באונס אינה נאסרה על הבעל, הואיל וגם לבעל היא מותרת. ואולם יתכן לומר שלפי לשון אחרונה אין הדין כן, אלא כל אשת איש הנבעלת במזיד אסורה לבעל, ורק כאן היתה מותרת לפי שלא היתה אשת איש. אכן מדברי התוס' (בשבת נו וביבמות לה. וכ"ה ברא"ש שם) נראה שנקטו כדבר מוסכם להתיר. אבל בירושלמי (המובא בתוס' סוטה רפ"ה) משמע שאסורה לבעל. וצ"ע. (עפ"י משנה למלך – סוטה ב, יב. וע' בית שמואל וח"מ אה"ע יא שנקטו להתירא. וע"ע שו"ת כתב סופר אה"ע ה; רב פעלים אה"ע ח"א ט; אגרות משה אה"ע ח"ד מה).

דף י

'הואיל וקנס חכמים הוא... קנסא?! מאי קנסא...'. – ע' בהגהות ריעב"ץ שבסוף המסכת, במה שביאר שלאמיתו של דבר אין שיבוש בדברי הברייתא אלא פירוש דברים.

'מכאן סמכו חכמים לכתובת אשה מן התורה' – התוס' (בסוטה כז. ד"ה איש) פרושו שאפילו לרשב"ג שכתובה דאוריתא – לא ממש מדאוריתא אלא יש לה סמך מהתורה. [ונפקא מינה לענין זיבורית או מעות כבדות וקלות, שהחמירו בה חכמים כאילו היתה מדאוריתא].
ויש מי שפירש לשון 'סמכו חכמים' עפ"י מה שכתבו ראשונים שאף למאן דאמר כתובה דאוריתא, סך הכתובה אינו קצוב מהתורה, וחמישים כסף אסמכתא בעלמא הם, ולשון 'סמכו' קאי על שיעור הכתובה. (מצפה איתן)

'ההוא דאתא לקמיה דרבן גמליאל, אמר ליה פתח פתוח מצאתי, אמר ליה שמא הטיתה...'. – יש לפרש שמדובר באופן שאינה נאסרת עליו, כגון באשת ישראל ונתקדשה גדולה מבת שלש, שיש בדבר ספק ספקא. ואעפ"י כרצה רבן גמליאל להפסיד דעתו בדברים של טעם. אי נמי גם באופן שאין אלא ספק אחד, וראוי לדקדק עליו שמא טעה, וכשיחזיק בדבריו שודאי מצא פתח פתוח אזי היה נאמן לאוסרה עליו. (ריטב"א)

'(ע"ב) גיהוץ שלנו ככיוס שלהם, ואי אמרת ניעבד גיהוץ...'. – ואם תאמר, מכל מקום נבדוק כי אולי נמצא דם ואז בודאי יתבדו טענותיו, ואם לא נמצא ישאר הדבר בספק ויהא דינו כמו עתה שאי אפשר לבדוק?
– משמע שאין לעשות בדיקה באופן שגם לאחר הבדיקה לא נדע הדבר בודאות. (עפ"י אילת השחר)

'אמר להן הביאו לי שתי שפחות...'. – ולא בדק על פי נשים שיראו אם בתולה היא או בעולה – בשו"ת

ב. תקנו חכמים לברך בברכת המזון בבית האבל ברכת אבלים, וחותרם 'ברוך מנחם אבלים'. ומבואר בגמרא שאמרו שלש ברכות נוספות; ראשונה בשבחו של הקב"ה, וחותרם 'מחיה המתים'. שניה כנגד אבלים. שלישית כנגד המנחמים, וחותרם 'משלם הגמול'. רביעית כנגד כל ישראל, וחותרם 'עוצר המגפה'. וכן מברכים אותה בעשרה ברחבה כשמברכים את האבל, ואין אבלים מן המניין. וכשיש פנים חדשות מברכים אותה כל שבעה.

א. כתב רב פלטו ז"ל, עתה אין לנו שורה ולא ברכת רחבה אלא מברכים אחר הזימון 'דיין אמת שופט צדק...'. ואין אומר 'נברך מנחם אבלים'. (מובא ברא"ש. וער"ן).

ב. תוספת 'דיין אמת... שבברכה רביעית בברכת המזון (ע' ברכות מו), נשמטה מסדורי האשכנזים. ושמעתי בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שיש לאמרה.

ג. בברייתא אמרו שאבלים מן המניין, ורב חולק וסובר אין אבלים מן המניין. וכן אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: אין אבלים מן המניין. וכדי שלא יסתור לברייתא העמידו דברי רבי יוחנן ברחבה, [וגם רצו להעמיד דבריו לענין השורה שעושים לאבל לנחמו. ואפשר שגם למסקנא נשאת אוקימתא זו, שאין אבלים מן המניין בשורה. (עפ"י תוס').]

האבל מצטרף לזימון בשלשה ובעשרה, שהרי חייב בכל המצוות.

ד. עשרה כוסות תקנו חכמים בבית האבל (להרבות לו בשתיה כמו שנאמר תנו שכר לאובד ויין למרי נפש). שלש קודם אכילה כדי לפתוח את בני מעיו. שלש בתוך אכילה כדי לשרות אכילה שבמעיו וארבע לאחר אכילה – כנגד ברכת הון ברכת הארץ בונה-ירושלם והטוב-והמטיב. (על כל ברכה שותה הכוס ומוזגים לו אחר). הוסיפו עליהן ארבע; כנגד חזני העיר (המתעסקים במתים ובשאר צרכי ציבור), וכנגד פרנסי העיר (המוציאים ממונם לקבורת עניים), כנגד בית המקדש (תקנו עליו ברכת ניהומים שינחמנו המקום בבנינו מאבלנו שאנו מתאבלים עליו כעל מת. רש"י), וכנגד רבן גמליאל [שנהג קלות בעצמו והוציאורו בכלי פשתן, ונהגו כל העם אחריו בכלי פשתן]. התחילו שותין ומשתכרין – החזירו הדבר ליושנו. אפשר שהיו שותים ארבע כוסות הללו על כל ברכה מברכות אבלים. (עפ"י הגר"א).

דף ט

יב. א. האם אשה נאסרת על בעלה ללא קינוי וסתירה?

ב. מפני מה לא נאסרה בת שבע על דוד לאחר אותו מעשה?

א. אין האשה נאסרת על בעלה בעד אחד שמעיד שנטמאה אלא אם קינא לה ונסתרה. (ואם אין עד אחד אלא קינוי וסתירה לבד – שותה את המים). ובשני עדים נאסרת ללא קינוי וסתירה. (וכן כשהבעל עצמו ראה שנטמאה. תוס'; אה"ע קטו). וטענת 'פתח פתוח' כשני עדים דמי (אם לא שטוענת שנאנסה או מוכת עץ היתה. עפ"י תוס'), וכדלהלן.

א. לדברי בה"ג (מובא ברא"ש יבמות פ"ב ח), אין האשה נאסרת על בעלה עד שיראו עדים כמכחול בשופרת. (ויש מדייקים כן גם מלשון התוס' בסוגיתנו). והרבה ראשונים חולקים וסוברים שכשם שלענין מלקות ומיתה די שיראו כדרך המנאפים, כך לענין איסור לבעלה. ויש אומרים שלשון בה"ג לאו דוקא. (ע' מרדכי שם טו). ובנודע ביהודה (תנינא אה"ע יא) יישב דברי בה"ג, לחלק בין מלקות ומיתה שצריך קבלת התראה, ובין איסור על בעלה שכל שאין שם התראה צריך ראייה ברורה. (וע"ע בחדושי הגר"ר בנגיס ח"א כג). ולפרש"י (ביבמות כה), לרבי, מוציאים אשה מבעלה בגלל דברים מכוערים, כגון רוכל יוצא ואשה חוגרת בסינר וכד'. והר"ף והתוס' חולקים.

ב. קלא דלא פסיק הרי הוא כקינאי וסתירה ועד אחד או כפתח פתוח. (ע' יבמות כה וברא"ש שם).

ב. בת שבע לא נאסרה על דוד לאחר אותה מעשה, כי היה הדבר באונס (וכיון שבאונס אינה נאסרת על בעלה ישראל, אינה נאסרת על הבעל). ואבעית אימא כדברי רבי יונתן, כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו (ואת ערבתם תקח – דברים המעורבים בינו לבינה, אלו קדושין). לפי לשון אחרונה, אפשר שאשת ישראל הנבעלת באונס אסורה על הבעל. ומדברי התוס' (יבמות לה. ד"ה אע"פ; שבת נו) משמע שנקטו להתיר. ואולם בירושלמי נראה שנוקט לאסור. (ע' משנה למלך סוטה ב, יב).

דפים ט – י

יג. האומר פתח פתוח מצאתי – האם נאמן לאסרה עליו ולהפסידה כתובתה? ומה הדין בטענת דמים?

אמר רבי אלעזר: האומר פתח פתוח מצאתי נאמן לאסרה עליו, ואין אומרים לא קים ליה בדבר זה. ודוקא באשת כהן שיש בה ספק אחד, האם נבעלה כשהיא תחתיו או כשהיא תחתיו, וכן באשת ישראל וכגון שקיבל בה אביה קדושין פחותה מבת שלש שנים, שהספק הוא אם נבעלה ברצון לאחר שגדלה או באונס (וכן פיתוי קטנה – אונס הוא), אבל בלאו הכי מותרת משום 'ספק ספקא' – ספק תחתיו ספק אין תחתיו, ואם תמצי לומר תחתיו, ספק באונס ספק ברצון. ובשם שמואל מסרו רב יהודה ורב נחמן, נאמן להפסידה כתובתה (וגם נאמן לאסרה עליו. תוס'). ופירש רב נחמן שהאמיננהו משום חזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה. (וע' להלן שדין זה תלוי אם כתובה דרבנן או דאורייתא).

א. רש"י כתב שלרבי אלעזר אינו נאמן להפסידה כתובתה. והתוס' צדדו שרבי אלעזר מודה שנאמן אף להפסידה, ואולם הביאו שמהירושלמי משמע שלר"א אינו נאמן אלא לאסרה עליו. וכתבו התוס' שרב אשי (יב.) חולק על חזקה זו וסובר שחוששים שמא משקר ואינו נאמן להפסידה כתובתה. וכן פסקו התוס' להלכה. ור"ח ור"ה חולקים (וכדלהלן יב.).
ב. כתבו התוס' שלא אמר רב נחמן נאמן להפסידה כתובתה אלא באשת כהן או בפחות מבת ג' שנים שנאסרת עליו על ידי טענתו, הלכך נאמן, וכן בשאר נשים למאן דאמר כנסה בחזקת בתולה ונמצאת בעולה הרי זה מקח טעות, אבל למאן דאמר יש לה כתובה מנה – אינו נאמן, שהרי אינו מפסיד כלום בטענתו זו.

ג. לדברי התוס', במקום שיש ספק ספקא אינה מפסדת כתובתה. והריטב"א חולק.
ד. פירשו בתוס' שמדובר כשהיא טוענת בתולה הייתי או אומרת שבעלה בא עליה באירוסין – ואז הוא נאמן ולא היא, מפני החזקה הנ"ל, אבל אם טוענת משארסתני נאנסתי – נאמנת לרבן גמליאל (יג.), וכן אם טוענת מוכת עץ הייתי.

ה. אין נאמן בטענת פתח פתוח אלא מיד לאחר ביאה ראשונה אבל שתק ואחר כך ערער אינו נאמן. (רא"ש עפ"י הירושלמי). לדברי רבי מאיר (יבמות קיא:), עד שלשים יום יכול לטעון לא בעלתי עדיין אלא עתה. ולרבי יוסי, נסתרה – אינו יכול לטעון אלא לאלתר, לא נסתרה – אף לאחר כמה שנים.

לדברי רב אחאי בדעת רב נחמן, יש חילוק בין בחור לנשוי. (לפרש"י ופירוש אחד בתוס', בחור אינו נאמן, דלא קים ליה, ומלקים אותו על שמעיו פניו ומוציא שם רע על בתולת ישראל. ולפירוש שני בתוס', גם בחור נאמן אלא שמלקים אותו כשטוען כן, לפי שחשוד על הזנות). מסופר על רבן גמליאל שאמר לאותו אדם שטען לפניו טענת פתח פתוח, שמא הטית בלא מתכוין. ולפי לשון אחת אין לחוש שמא היטה אלא בדקו שמא היטה במזיד.